

BIJDRAGE

ANTON MILH

VLAAMSE KAPUCIJNEN ALS AALMOEZENIERS IN DE INTERNERINGSCENTRA VOOR INCIVIEKEN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

In 1947 kreeg Victor Van Meerbeeck (1903-1973), later bekend onder zijn religieuze naam Max(iminus) van de Broeders van Liefde, een grote opdracht vanwege de kapucijnen. Zij vroegen de op dat moment relatief onbekende kunstenaar een kruisweg te schilderen voor de kerk van hun nieuwe klooster in Boom. In 1949 werd het resultaat plechtig ingezegend. In wat hijzelf een *"naturalistische"* stijl noemde, had broeder Max het lijdensverhaal vertaald naar de hedendaagse context: de Christusfiguur beeldde hij op klassieke wijze uit, maar de omstaanders waren eigentijdse mensen, zoals ze aan het einde van de jaren veertig rondliepen in de Rupelstreek. Bij de laatste drie staties (Jezus sterft aan het kruis – de kruisafneming – Jezus wordt in het graf gelegd) zien we kapucijnen in hun traditionele pij ingetogen op de achtergrond waken. Bij de wereldse omstaanders op de kruisweg voert echter een koude afstandelijkheid de boventoon, eerder dan woede of verdriet. Zo kijkt op de derde statie (Jezus valt voor de eerste maal) een klerk met aktetas vanachter zijn brilglazen Jezus kil en onverschillig aan. Broeder Max zou zich voor deze figuren en hun houding tegenover de lijdende Christus hebben laten inspireren door de repressie.¹

- < Mattheus van Bascio (1495-1552) was een prominent figuur in de franciscaanse observantenbeweging waaruit in 1528 de kapucijnen zouden ontstaan.
[KU Leuven, Maurits Sabbebibliotheek, ACB III, 3008]

— 1 Gesprek met Stan Teuns OFM Cap, Antwerpen, 5 april 2016; vgl. J. Hermans, Herinneringen aan Broeder Max, in: *Eeuwentemmer*, jg. 2, 2003, nr. 3, p. 3. De kruisweg werd na de liquidatie van het klooster in Boom in 1987 overgebracht naar het klooster van Meersel-Dreef, waar deze nog steeds in de pandgang hangt. Over de kruisweg van Boom, zie verder: M. Anteunis, *Broeder Max 1903-1973. Schilder, tekenaar, houtsnijder*, Tielt-Gent, 1994, pp. 16 en 187-190.

De serene betrokkenheid van de kapucijnen bij de lijdende en gestorven Christus op broeder Max' kruisweg kan inderdaad als parallel dienen voor de daadwerkelijke inzet van een aantal Vlaamse kapucijnen voor getroffenen van de repressie na de Tweede Wereldoorlog. Nochtans bleef hun inzet grotendeels in het verborgene. Herman-Emiel Mertens (1928-2012), professor dogmatische theologie aan de Leuvense Faculteit der Godgeleerdheid, schreef in 1976 in een artikel getiteld *De kerk tegenover repressie en amnestie* dat een deel van de geestelijkheid de repressie had laten betijen of zelfs had toegejuicht, maar hun positie contrasteerde hij met die van een ander deel van de clerus: *"Des te schriller steekt hiertegen af de gedurfde houding van de geestelijken die zich wél het lot van de getroffenen hebben aangetrokken, hetzij in de eerste jaren, hetzij later. Vele van hen zijn anoniem gebleven."*² Onder de namen die Mertens wel noemt, treffen we maar één paterkapucijn aan, met name Max Wildiers (Norbertus van Antwerpen³, 1904-1996). De overige kapucijnen – nader onderzoek toont aan dat veel meer kapucijnen hierbij betrokken waren – zijn dus inderdaad anoniem gebleven.

In dit artikel wil ik meer specifiek die kapucijnen bespreken die actief waren bij de aalmoezeniersdiensten in de interneringscentra (IC) voor incivieken na de Tweede Wereldoorlog. Wat deden zij concreet voor de geïnterneerden? Hoe keken zij aan tegen dit engagement? En op welke manier beïnvloedde dit hun verhoudingen tot die geïnterneerden, maar ook tot de verschillende overheden waarmee zij te maken hadden (de kampoverheid, het Ministerie van Justitie, de mede-aalmoezeniers en de kerkelijke overheid)? Om deze vragen te beantwoorden, licht ik eerst de recente geschiedenis van de kapucijnen in België toe en geef ik een kort overzicht van de repressie in Vlaanderen en de interneringscentra die in dit kader werden opgericht. Hierna zal ik overgaan tot een bespreking van de kampen van Sint-Kruis bij Brugge en van Beverlo-Leopoldsborg, de twee plekken waar er kapucijnen-aalmoezeniers actief zijn geweest.

DE RECENTE GESCHIEDENIS VAN DE KAPUCIJNEN IN BELGIË: BEKNOPT OVERZICHT

De kapucijnen ontstonden in de zestiende eeuw in Italië als een observantiebeweging uit de (in de dertiende eeuw door Franciscus van Assisi gestichte) orde der minderbroeders. Zij legden het accent op contemplatie, ascese en een strikte interpretatie van de *Regel van Sint-Franciscus*. Maar de kapucijnen onderscheidden zich van andere groepen minderbroeders-observanten doordat zij meer wilden dan enkel het volgen van de *Regel* 'zonder glossen': voor hen *"hield de levenswijze*

— 2 H.-E. Mertens, *De kerk tegenover repressie en amnestie*, in: *Kultuurleven*, jg. 43, 1976, nr. 3, p. 631. Over Mertens' inzet voor amnestie, zie mijn artikel 'Kristenen eisen amnestie!' De amnestiegedachte bij Herman-Emiel Mertens, in: *Collationes*, jg. 45, 2015, nr. 1, pp. 47-74.

3 Wat betreft de naamgeving bij de kapucijnen: bij hun intrede kregen zij een religieuze naam, waaraan de geboorteplaats werd toegevoegd. Dit wordt hier steeds tussen haakjes na de wereldlijke naam vermeld.

van Franciscus zelf een appel in tot totale zelfgave".⁴ Franciscus' leven en denken werd dus de richtsnoer voor hun eigen leven. In het laatste kwart van de zestiende eeuw kwamen de eerste kapucijnen naar onze contreien, wat in de twee daaropvolgende eeuwen tot een grote bloei van de orde hier zou leiden. De kapucijnen mochten onder het regime van keizer-koster Jozef II blijven voortbestaan om hun vele sociale en caritatieve werken. Onder Frans revolutionair bewind werd de orde evenwel afgeschaft. Van de vijfhonderd broeders die de toenmalige Vlaamse kapucijnenprovincie telde, bleven er na drie decennia nog maar zestig over. De meesten waren op leeftijd en een heel aantal woonde niet in een klooster maar functioneerde ergens te lande als pastoor. De toekomst van de kapucijnen zag er in de periode van de onafhankelijkheid van België dus weinig rooskleurig uit.

In de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste decennia van de twintigste eeuw maakte de orde echter een indrukwekkende *comeback* in onze streken. In 1928 vierden de Belgische kapucijnen het vierde eeuwfeest van hun orde met de publicatie van een jubileumboek, dat de titel *Te Deum laudamus* droeg.⁵ De Belgische kapucijnenprovincie (Vlamingen en Walen) telde ten tijde van die jubileumviering zo'n vierhonderdvijftig leden, een aantal dat aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was opgelopen tot net geen vijfhonderd, het peil van de vroegere Vlaamse provincie. Deze interne expansie resulteerde in nieuwe stichtingen: de laatste stichting voor de oorlog vond plaats in 1930, waarmee het aantal kapucijnenkloosters en -huizen in België op zeventien werd gebracht. Twaalf van deze ankerplaatsen bevonden zich in Vlaanderen, waarvan de kloosters in Brugge, Antwerpen, Herentals en Ieper de belangrijkste waren. Daarnaast waren er Belgische kapucijnen-missionarissen actief in Pakistan, Congo en Canada. In eigen land hielden de kapucijnen zich bezig met predicatie, het animeren van godsdienstige genootschappen of zelfs hele parochies die verbonden waren aan de kloosters, de organisatie en uitbouw van de derde orde (de lekontak van de kapucijnen) en wetenschappelijk werk. Daarnaast fungeerden ze bijvoorbeeld ook als aalmoezeniers voor sociaal kwetsbare groepen zoals woonwagenbewoners, kermisreizigers, schippers, dokwerkers en Vlaamse arbeiders die in Wallonië waren tewerkgesteld (het zogeheten 'Werk der Vlamingen'). De Belgische kapucijnen hadden voldoende mankracht en infrastructuur, waren betrokken op kerk en maatschappij en kenden een sterk intellectueel en geestelijk leven.⁶

— 4 H. Gerard, J.-P. Tytgat & S. Teuns, *Oude en loflijkke maniere van leven in de seraphike religie der paters capucinen van de vlaemsche provincie 1585-1993. Beknopte historiek*, Antwerpen, 1993, p. 6.

5 *Te Deum laudamus*, Brugge, 1928.

6 H. Gerard, J.-P. Tytgat & S. Teuns, *Oude en loflijkke maniere [...]*, pp. 64-73.

Toch moet een al te irenisch beeld of een louter succesverhaal van de Belgische kapucijnenprovincie in de jaren twintig en dertig worden genuanceerd. Er waren immers ook interne spanningen. In 1925 werd pater Constantinus Van Gool (Chrysostomus van Kalmthout, 1874-1953) verkozen tot nieuwe provinciaal overste. De bekende pater Franciscus Claes (Valerius van Geel, 1884-1958), in die tijd secretaris van Frans Van Cauwelaert, omschreef deze verkiezing als “*een spirituele staatsgreep*”.⁷ Provinciaal Van Gool en medestanders wilden immers dat in het kapucijnenleven (opnieuw) de nadruk op het contemplatieve aspect zou komen te liggen. Men wilde vermijden dat kloosterlingen werden opgeslokt door missiewerk en apostolaat of zich teveel zouden mengen in wereldse of politieke zaken. Hoewel een spirituele motivatie ongetwijfeld aan de basis lag van deze beweging, onttaarde dit al snel in regelneerij, zeker onder Van Gools opvolger Clemens Wynant (Donatus van Welle, 1890-1972). Een doorgedreven benoemingspolitiek zorgde ervoor dat hun medestanders leidinggevende functies kregen, van waaruit zij konden opvolgen of alle regeltjes inderdaad strikt werden nageleefd. Vele apostolaatswerken stagneerden dan ook in deze periode, terwijl sommige kapucijnen zich in hun activiteiten zelfs totaal gefnuikt zagen, zoals pater Claes. Pas na de Tweede Wereldoorlog zouden de Belgische kapucijnen deze verstarring van zich kunnen afschudden en opnieuw op een dynamische manier hun apostolaat kunnen ontwikkelen.⁸

Betreffende de Vlaamse kwestie, die in het interbellum een *hot topic* was in de Belgische politiek, kan ook een en ander gezegd worden in relatie tot de kapucijnen. Voor de Eerste Wereldoorlog hadden enkele kapucijnen zich al uitgesproken voor een algehele emancipatie van het Vlaamse volk (dit wil zeggen op sociaaleconomisch, talig-cultureel en moreel-godsdienstig vlak). In de Eerste Wereldoorlog was er een groep kapucijnen actief rond de krant *De Belgische Standaard*. Zij waren Vlaamsgezind, maar bleven steeds loyaal aan de Belgische staat. Die houding lijkt te zijn verdergezet door de meeste kapucijnen in het interbellum. Zij gingen dus niet mee in de anti-Belgische, Vlaams-nationalistische stroming die in de naoorlogse periode opgang maakte. Binnen de ordeprovincie waren er af en toe wel strubbelingen die gelieerd waren aan de Vlaamse kwestie. Zo klaagden sommige Vlamingen over het gegeven dat veel Vlamingen zonder problemen werden overgeplaatst naar Waalse kloosters, maar dat het omgekeerde nauwelijks gebeurde.⁹ De spanningen lijken echter nooit op de spits te zijn gedreven.

7 G. Tirelire, *Recht door. Valeer Claes 1884-1958*, Antwerpen, 2000, p. 73.

8 A. Milh, *Met kap en koord voor Vlaanderen. Een onderzoek naar de rol van de kapucijnen in de Vlaamse beweging tot ca. 1950*, KU Leuven, faculteit godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen, onuitgeg. masterverhandeling, 2015, pp. 71-76 en A. Milh, *De kapucijnen en de Vlaamse beweging. Geschiedkundige bouwstenen en toekomstige onderzoekspistes*, in: *Vox minorum*, jg. 70, 2016, nr. 1, p. 29.

9 H. Gerard, J.-P. Tytgat & S. Teuns, *Oude en loflijkke maniere [...]*, pp. 74-75.

Bij de mobilisatie van het Belgische leger aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werden vijftientig kapucijnen opgeroepen als brancardier of aalmoezener. Zij kwamen zonder kleerscheuren uit de Achttiendaagse Veldtocht, op een uitzondering na: broeder Joannes Vrysen (Sabinus van Kaulille, 1908-1940) die in de Maasstreek gelegerd was, bezweek aan de verwondingen die hij had opgelopen bij een bombardement. Tijdens de oorlog werden er twee kapucijnen, broeder Petrus Cools (Luchsius van Kalmthout, 1911-1998) en pater Henri Reumont (Damianus van Bergen, 1892-1965), aangehouden vanwege betrokkenheid bij het verzet. Zij ondergingen een lange lijdensweg langs gevangnissen en concentratiekampen, maar beiden overleefden de oorlog. De meeste kapucijnen waren niet betrokken bij het verzet, maar hielden zich tijdens de oorlog zo goed mogelijk bezig met het lenigen van de spirituele en materiële noden van de burgerbevolking. Een bijzonder parcours werd afgelegd door pater Jozef Luyten (Ansbertus van Zwijndrecht, 1909-1995) die om zijn Vlaams-nationalistische overtuiging en vermoedelijk ook sympathie voor de collaboratie een kerkelijke sanctie opgelegd kreeg.¹⁰ Verschillende kapucijnen, waaronder dus Max Wildiers, zetten zich in de nasleep van de bevrijding van België op clandestiene wijze in voor vervolgd collaborateurs.¹¹

DE REPRESSIE EN DE INTERNERINGSCENTRA

Bij het einde van de bezetting van België werd er onmiddellijk overgegaan tot de vervolging van (al dan niet vermeende) collaborateurs.¹² Burgers en verzetsgroeperingen namen hierbij het heft in eigen handen. Noch de regering in ballingschap, noch de lokale politiediensten bleken in staat de zogeheten straatrepressie onder controle te houden. Leidend idee in deze straatrepressie was dat de Belgische samenleving, die zwaar gekwetst was door de oorlog, nu moest uitgezuiverd worden van alle collaborateurs om ten volle te kunnen genezen. In het voorjaar van 1945 werden zeventigduizend mensen die verdacht werden van collaboratie, geïnterneerd. Zij dienden geïsoleerd te worden en waren zo – in de woorden van socioloog Luc Huyse – “ballingen in eigen land”.¹³

10 A. Milh, *Met kap en koord [...]*, pp. 94-104 en A. Milh, *De kapucijnen [...]*, pp. 32-33.

11 A. Milh, *Met kap en koord [...]*, pp. 104-108 en A. Milh, *De kapucijnen [...]*, p. 33.

12 Voor dit deel van het artikel baseer ik me op F. Seberchts, *Ieder zijn zwarte. Verzet, collaboratie en repressie*, Leuven-Gent, 1994; L. Huyse & S. Dhondt, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1994; L. Huyse, *Repressie na de Tweede Wereldoorlog*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 2588-2602; K. Aerts, “Repressie zonder maat of einde?” *De juridische reïntegratie van collaborateurs in de Belgische staat na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, 2013 en H. Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België, 1944-1950*, Amsterdam, 2013.

13 Term door hem gebezigd in een recent opiniestuk: L. Huyse, N-VA wil een hedendaagse versie maken van dat door haar en haar voorgangers vervloekte beleid van zeventig jaar geleden, in: *De Morgen*, 24 augustus 2016.

De Belgische staat had niet alleen de interneringsgolf politieel en administratief-juridisch niet onder controle (weerstanders pakten overal verdachten op, dikwijls zonder enig aanhoudingsbevel), maar ook infrastructuur-eel-materieel stelden zich grote problemen. Het land had niet de capaciteit om zeventigduizend geïnterneerden op te vangen. Daarom werden geïnterneerden bijvoorbeeld opgesloten in vrijstaande (en slecht of nauwelijks uitgeruste) fabriekslodsen en legerkampen. Het regime voor de geïnterneerden was hard. De overheid had het al moeilijk de voedselbevoorrading voor de vrije burgerbevolking te organiseren, dus in dit licht was de levensmiddelenaanvoer naar de interneringskampen en gevangenis even niet prioritair. Het bewakingspersoneel bestond veelal uit verzetslieden, later aangevuld door werklozen op zoek naar een job. Vele bewakers bleken echter ronduit onbekwaam voor hun taak, waren corrupt of mishandelden gevangenen. Tevens stelden zich ernstige problemen rondom hygiëne en medische verzorging. Sociologen Luc Huyse en Steven Dhondt hebben dan ook geconcludeerd dat *“er geen twijfel mogelijk is: in de interneringen is de repressie lelijk ontspoord. De procedure zelf brak met een lange traditie van eerbied voor de rechten van de verdachte. De concrete uitvoering ervan ging bovendien gepaard met grove wantoestanden.”*¹⁴

De regering-Van Acker I, een regering van nationale eenheid, ging in juli 1945 ten onder door de koningskwestie. In augustus 1945 trad Van Acker aan met een nieuwe regering, ditmaal zonder participatie van de katholieke partij. De nieuwe regering-Van Acker vaardigde een aantal wetten uit die het ritme van de berechting van de collaborateurs opvoerde. Zo zaten er aan het einde van dat jaar nog zo'n 40 000 mensen opgesloten ten gevolge van de repressie, waarvan ongeveer een vierde al berecht was. Begin 1947 ging het nog over 26 000 gevallen, drie jaar later echter nog maar om een vijfde van dit aantal. Een jaar nadat België bevrijd was, draaide de juridische molen op volle toeren, en deze zou in snel tempo de zaken verwerken en de druk van het gevangenis- en interneringswezen halen. Ook de leefomstandigheden in de gevangenisinstellingen verbeterden opmerkelijk. De juridische bestraffing van de collaboratie kende bovendien globaal genomen wel degelijk *“maat en einde”*, zoals historicus Koen Aerts heeft aangetoond.¹⁵

Voor een inzicht in de interneringscentra wenden we ons tot het doctoraatsonderzoek van de Nederlandse historica Helen Grevers, die hiervoor zowel de Belgische als de Nederlandse naoorlogse situatie heeft bestudeerd. Al snel na de bevrijding werd duidelijk dat het isoleren van collaborateurs onmogelijk en onwenselijk was. Onmogelijk, omdat het aantal geïnterneerden zo groot was dat men hen nooit

— 14 L. Huyse & S. Dhondt, *Onverwerkt verleden [...]*, p. 100.

15 Vgl. zijn studie *“Repressie zonder maat of einde?”*. Wel is waar dat de straffen uitgesproken onmiddellijk na de oorlog over het algemeen strenger waren dan in de jaren nadien. Ook hier zit dus evolutie in.

allemaal in een aparte cel kon opsluiten. Onwenselijk, omdat de geïnterneerden na het uitzitten van hun straf opnieuw in de maatschappij zouden moeten functioneren. Het idee leefde dat de staat voor de oorlog had gefaald in het opvoeden van een deel van haar bevolking tot goede burgers. Die fout mocht geen tweede keer gemaakt worden. Heropvoeding werd dus het ordewoord, met sociale interactie tussen de gevangenen, het opnemen van verantwoordelijkheden binnen de penitentiaire instelling, ontspanning, ontwikkeling en arbeid als de bouwstenen ervan. In plaats van isolatie werd er nu ingezet op resocialisatie.¹⁶

In tegenstelling tot de Nederlandse interneringscentra voor collaborateurs, werden er in hun Belgische tegenhangers geen sociale diensten ingericht. De sociale service die er wel werd aangeboden, werd opgenomen door hiertoe aangeduide gevangenen. Een bijkomend verschilpunt tussen de twee landen was dat er in België geen speciale diensten voor geestelijke verzorging werden opgericht. Het systeem waarbij aalmoezeniers enkel instonden voor de zielzorg volgens hun bepaalde confessie, werd overgepland van het klassieke gevangeniswezen naar de interneringskampen. Volgens Grevers vervulde *"de rooms-katholieke kerk in België dan ook geen rol in de heropvoeding van collaborateurs"*, maar zij nuanceert deze stelling door eraan toe te voegen dat *"op individueel niveau Belgische geestelijken wel in de bres sprongen voor de gevangenen"*.¹⁷

Zeker in de grote interneringscentra konden een of meerdere priesters een dagtaak hebben aan de zielzorg onder de gevangenen. Zij lazen de mis, preekten, organiseerden godsdienstige oefeningen en hoorden de biecht. Grevers beschrijft hoe het bijwonen van kerkdiensten een welkome afleiding vormde voor de geïnterneerden. Daarnaast was de kapel ook een verzamel- en ontmoetingsplek, waar soms informatie werd uitgewisseld. Sommige geïnterneerden hoopten ook dat het bijwonen van de diensten op een positieve manier kon meespelen in hun dossier.¹⁸ Voor veel geïnterneerden werd de aalmoezenier een vertrouwenspersoon en hun belangrijkste 'onafhankelijke' band met de buitenwereld.

In de eerste plaats werd aan de bisdommen gevraagd om een of meerdere diocesane priesters vrij te stellen voor een bepaald interneringskamp. Er was echter niet altijd voldoende mankracht beschikbaar vanuit het bisdom. Zo komt het dat uit-

— 16 H. Grevers, *Van landverraders [...]*, h. 3: *Collectieve opsluiting na de bevrijding* en h. 4: *Ideeën over de 'morele verbetering' van collaborateurs*. Zie ook haar artikel: H. Grevers, *De opsluiting van collaborateurs als proeftuin voor penitentiaire vernieuwing. Het Belgische en Nederlandse gevangeniswezen tussen 1946 en 1950*, in: *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, nr. 24, 2011, pp. 220-226. Voor nuancerings op de monografie van Grevers, zie bijvoorbeeld de recensie van D. Luyten in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden – Low Countries Historical Review*, jg. 129, 2014, nr. 4, review 97.

17 H. Grevers, *Van landverraders [...]*, pp. 286-290, citaat op p. 290.

18 H. Grevers, *Van landverraders [...]*, pp. 179-180.

eindelijk sommige leden van religieuze ordes en congregaties, zoals de jezuïeten, de franciscanen en de kapucijnen ingeschakeld werden als (hulp)aalmoezeniers in de interneringskampen.¹⁹ In de wetenschappelijke literatuur over de repressie is er echter maar weinig aandacht besteed aan deze aalmoezeniers(diensten). Een figuur die wel wat belangstelling heeft gekregen, is pater-franciscaan Robert (Longinus) De Munter (1899-1991), aalmoezenier in het interneringskamp van Lokeren en bekend fotograaf.²⁰ Einde 2016 verschijnt ook een artikel van kerkhistoricus Joep van Gennip over *“de rol van de Nederlandse jezuïeten bij de resocialisatie van politieke delinquenten na de Tweede Wereldoorlog”*.²¹ Naar de kapucijnen-kamp-aalmoezeniers werd dus echter nog nooit systematisch onderzoek verricht.

HET INTERNERINGSCENTRUM VAN SINT-KRUIS BIJ BRUGGE

Toen de regio rond Brugge bevrijd werd door de geallieerden, begon men iedereen uit de omgeving die verdacht werd van collaboratie samen te brengen in het kamp van Sint-Kruis.²² Voor de oorlog was dit een oefenterrein geweest van het Belgische leger, waarop de Duitsers dan later barakken hadden neergezet om er een kazerne van te maken. Zo verbleef er onder andere een tijdlang een Duitse legereenheid die bestond uit Russische soldaten, die na gevangenneming aan het oostfront besloten hadden met de Duitsers mee te vechten. Het aantal geïnterneerden in het kamp van Sint-Kruis steeg tussen september en december 1944 van 1500 tot zo'n 2400. De bewaking over de geïnterneerden werd in deze beginperiode waargenomen door leden van het verzet. De geestelijke bijstand werd ten dele 'geïmproviseerd' door geïnterneerde priesters en paters, waarvan de bekendste Dom Modest Van Assche (1891-1945) was, de notoir Vlaamsgezinde abt van Steenbrugge, die van 20 tot 28 september 1944 in het kamp verbleef.²³

De jezuïet Lode Moereels (1899-1986), woonachtig in de residentie van de Sociëteit in Brugge, verrichtte al sinds de maand september aalmoezenierswerk

— 19 Vgl. A. Neys, De historische ontwikkeling van het gevangenispastoraat in België, in: *Metanoia*, jg. 2, 1995, nr. 4 (themannr.), pp. 152-153.

20 Zie J. Ballinckx & K. van Deuren, *P. Longinus De Munter, O.F.M. Franciscaan en fotograaf*, Brugge, 1992 (vooral de bijdrage van L. Huyse hierin); F. Seberrechts, *Munter, Robert de*, in: *NEVB [...]*, pp. 2109-2110 en B. Rzoska, *Zij komen allen aan de beurt, de Zwarten. Het kamp van Lokeren 1944-1947*, Leuven, 1999, pp. 56-59.

21 J. van Gennip, *Paters, pastoraat en politieke delinquenten. De rol van de Nederlandse jezuïeten bij de resocialisatie van politieke delinquenten na de Tweede Wereldoorlog*, in: C. Dols, J. van Gennip & L. Savenije (ed.), *Dienstbaar onder vuur. Religieuzen en de Tweede Wereldoorlog*, Hilversum, 2016.

22 Voor deze paragrafen over het interneringskamp van Sint-Kruis, zie verder ook J. Rondas & K. Ravyts, *Het Brugse 1940-1945*, dl. 4b: *Het interneringskamp Sint-Kruis I.C.S.K.*, Kortrijk-Brussel, 2004, pp. 219-240.

23 A. Smits, *Dom Modest Van Assche. Kersten en Vlaming*, Steenbrugge, 1986, pp. 274-282 en 372.

in het kamp. In november besloot men om een vaste kampaalmoezenier aan te stellen. Moereels aanvaardde deze functie in overleg met de Brugse bisschop Henri Lamiroy (1883-1952).²⁴ Een van Moereels' confraters werd aangesteld tot hulpaalmoezenier. De twee jezuïeten kregen voor het biechthoren en voor de vieringen op zon- en feestdagen assistentie van de karmelieten en kapucijnen.²⁵ Gezien het hoogoplopende aantal geïnterneerden in deze periode, was deze versterking geen overbodige luxe.

Aalmoezenier Moereels kwam al snel in moeilijkheden. Op 10 april 1945 stuurde hij een ontslagbrief naar de minister van Justitie. De reden hiervoor was naar eigen zeggen dat de verantwoordelijkheid over de jezuïetenresidentie in Brugge (waarvan Moereels op dat moment overste was) niet langer te combineren viel met de post van hoofdaalmoezenier in Sint-Kruis. Dit omdat de pater die hem bijstond in het bestuur van de residentie plots was komen te overlijden, waardoor alles op Moereels' schouders terecht kwam.²⁶

In een nota voor de minister, die hij een week later stuurde, maakte Moereels de balans op van zijn periode als aalmoezenier, waarbij hij de gelegenheid aangreep om een aantal beschuldigingen aan zijn adres te weerleggen. Zo zou hij onder meer geïnterneerden informatie hebben verschaft over de voortgang van hun zaak, zou zijn persoonlijke invloed het gezag van het kampbestuur in gevaar hebben gebracht en zou hij in de paastijd een flamingantische preek hebben gehouden. Voor Moereels was het echter duidelijk waartoe al deze beschuldigingen moesten leiden: *"Ik weet wel waar men op aan stuurt: op de uitschakeling van allen werkelijken invloed van de priester. Die mag nog zijn mis komen lezen, 'n paar uurtjes in de week biechtzitten en daarmee uit"*. Op het einde van zijn nota richtte hij zich ook tot de minister met een smeekbede om de repressie te milderen, dit *"om toch niet het werk van den Duitschen bezetter te vervolgen, door ons land en ons volk hopeloos in twee kampen te verdelen in plaats van eenheid en eendracht te brengen"*.²⁷ Deze

— 24 Moereels' positie werd wel pas geregulariseerd in januari 1945 (zie de Bournonville aan H. Lamiroy, 3 januari 1945; H. Lamiroy aan M. Verbaet, 13 januari 1945 en A. Massart aan H. Lamiroy, 20 januari 1945, Bisschoppelijk Archief Brugge, *Acta Episcoporum Brugensium* (AEB), 1945, p. 7 en bijvoegsels).

25 Archief Ruusbroecgenootschap, Fonds L. Moereels, Doos 1, Nr. 8, Documenten i.v.m. de repressie: L. Moereels aan Meertens, 10 januari 1945. Over het eerste anderhalf jaar van het interneringskamp van Sint-Kruis kan men ook R. Watthy, *Dagboek interneringskamp St.-Kruis-Brugge Sept. 1944-Jan. 1946*, Diksmuide, 1993 raadplegen.

26 Archief Ruusbroecgenootschap, Fonds L. Moereels, Doos 1, Nr. 8: L. Moereels aan C. du Bus de Warnaffe, 10 april 1945.

27 Archief Ruusbroecgenootschap, Fonds L. Moereels, Doos 1, Nr. 8: L. Moereels, "Nota betreffende de ambtsvervulling van E.P. Lod. Moereels S.J., Overste der Sint-Jozefresidentie [...] te Brugge, als hoofdaalmoezenier in het interneeringscentrum te Sint-Kruis van October 1944 tot april 1945", 18 april 1945; vgl. L. Moereels aan C. du Bus de Warnaffe, 18 april 1945;

nota doet vermoeden dat er toch meerdere redenen waren voor zijn ontslagname, en dus niet enkel het plotse overlijden van zijn confrater.

Op 7 mei kreeg Moereels het bericht dat zijn ontslag aanvaard werd. In september 1945 werd zijn kamer in de jezuïetenresidentie – tot zijn groot ongenoegen – helemaal overhoopgehaald door de staatsveiligheid. Zij namen de meeste correspondentie met geïnterneerden mee, maar er werd geen bezwarend materiaal tegen de pater gevonden.²⁸ Nog in 1945 verhuisde Moereels naar Antwerpen, waar hij voorzitter werd van het Ruusbroecgenootschap, een post die hij tot 1973 zou bekleden.

De paters die op geregelde basis kwamen helpen, maar die geen aanstelling als vaste aalmoezenier hadden, kregen in de eerste maanden na de bevrijding geen officiële benoeming. Hierdoor is het moeilijk te achterhalen welke kapucijnen allemaal hebben meegeholpen in de kamppastoraal. Volgens een geïnterneerde *“waren de franciscaan Pater Philomon en Pater Ambrosius (een minderbroeder uit het klooster van Izegem) er (hulp)aalmoezeniers”*.²⁹ De minderbroeders-franciscanen hadden echter geen klooster in Izegem, in tegenstelling tot de kapucijnen. Allicht bedoelde de geïnterneerde de kapucijnen Paul Defoort (Filemon van Kuurne, 1912-1989) en Gustave Thirion (Ambrosius van Dison, 1911-1985). Deze laatste was Franstalig, maar dit hoeft niet te verwonderen: er verbleven ook vele Franstaligen geïnterneerd in het kamp, waardoor de nood aan Franstalige pastorale zorg groot was.

Na het ontslag van Moereels begin mei 1945, stuurde Mgr. Lamiroy aan op de benoeming van pater Defoort tot nieuwe hoofdaalmoezenier. De provinciale overste van de kapucijnen op dat moment, pater Joris Vermang (Matthias van Gent, 1893-1975), oordeelde dat dit niet opportuun was *“gezien de gezondheidstoestand”* van Defoort. Maar aangezien de bisschop aandrong en er een medebroeder van Defoort mocht fungeren als hulpaalmoezenier, ging hij uiteindelijk toch akkoord.³⁰ In september 1945 werd pater Defoort aangehouden op verdenking van lidmaatschap van Eedverbond, een vereniging van (voortvluchtige) incivieken. Er werd een huiszoeking uitgevoerd in zijn kloostercel, maar men kon niets bezwarends vinden.³¹ Bij zijn aanhouding droeg hij echter *“sluikse briefwisseling, bestemd voor geïnterneerden van het kamp te St. Kruis”* met zich mee, en men stelde ook vast dat

— L. Moereels, “Aanvullende nota bij mijn brief van 18 april 1945”; L. Moereels aan I. Vermeulen, 4 mei 1945 en I. Vermeulen aan L. Moereels, 4 mei 1945.

28 Archief Ruusbroecgenootschap, Fonds L. Moereels, Doos 1, Nr. 8: L. Moereels aan H. Lamiroy, 14 september 1945.

29 Aangehaald in J. Rondas & K. Ravyts, *Het Brugse 1940-1945 [...]*, dl. 4b, p. 222.

30 J. Vermang aan H. Lamiroy, 29 mei 1945, in: AEB 1945, p. 73 en bijvoegsels.

31 F. Seberechts & F.-J. Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 2009, p. 52.

^ Pater Omer Gaillaert (Monaldus van Brugge, 1912-1973), hoofdaalmoezenier van het IC Sint-Kruis van 1947 tot aan de sluiting van het kamp in 1951. Hij zorgde onder meer voor een volledige vernieuwing van de kapel.
[KU Leuven, Maurits Sabbebibliotheek, ACB XI, 2597]

hij post van de geïnterneerden uit het kamp had gesmokkeld. De pater werd een maand lang aangehouden. Na zijn invrijheidsstelling was het vanzelfsprekend onmogelijk dat hij nog de functie van hoofdaalmoezenier zou waarnemen.³² Defoort was eigenlijk al de tweede kapucijn die een verbod kreeg het kamp van Sint-Kruis nog te betreden, nadat zijn confrater Frederik Maesen (Ewaldus van Gellik, 1910-1982) in december 1944 de mededeling had gekregen dat hij niet meer welkom was omdat een politieagent had gezien hoe hij heimelijk een briefje aan een gevangene had overhandigd.³³

Einde oktober 1945 werd pater Egied Vanbeveren (Anselmus van Eggewaartskapelle, 1887-1954), die nog brancardier en aalmoezenier was geweest in de Eerste Wereldoorlog, hoofdaalmoezenier van het kamp van Sint-Kruis, in opvolging van pater Defoort. Vanbeveren was een vurig Belgisch patriot. Zo zou hij zelfs met militaire eretekens op zijn pij gespeld door het kamp hebben gelopen, wat onvermijdelijk kwaad bloed zette bij (een deel van) de geïnterneerden.³⁴ In het archief-dossier van pater Vanbeveren vinden we echter ook twee kaarten terug, waarin de *"stoere, grijze Priester van St Kruis"* door het kampkoor werd bedankt omdat niemand hem ooit *"vergeefsch om troost [had] gevraagd"*.³⁵ Deze kleine aanwijzingen maken duidelijk dat men geen karikatuur van de pater mag maken, alsof hij een pastor was die enkel het conflict opzocht met de aan hem toevertrouwde kudde.

Wie zeker wél kon rekenen op het respect van de geïnterneerden in Sint-Kruis was de jonge kapucijn Karel Verleye (Antonius van Mechelen, 1920-2002), die later bekend zou worden als (mede)stichter van het Europacollege in Brugge en het Centrum Ryckvelde in Sijsle. De in 1944 tot priester gewijde Verleye kreeg in december 1946 een aanstelling tot hulpaalmoezenier, nadat hoofdaalmoezenier Vanbeveren om zijn assistentie had gevraagd in de weekenden en op feestdagen. Pater Verleye zou geregeld het lof moeten prediken en moeten helpen bij het afnemen van de biecht en het uitreiken van de communie.³⁶ Deze nieuwe taak was echter niet naar Verleyes zin. Aan de provinciaal berichtte hij dat hij de functie

---

32 P. Cornil aan H. Lamiroy, 25 oktober 1945, bijvoegsel bij AEB 1945, p. 154 en KADOC-KU Leuven, Archief Kapucijnen Vlaanderen (AKV), Archivum Capucinarum Belgii (ACB – oud archief), VI. 926: Persoonsdossier Filemon Defoort; J. Vermang aan P. Defoort, 22 oktober 1945 en "Antwoorden op de vragenlijst ter gelegenheid van zijn aanvraag tot laicisatie gedaan door P. Defoort", 28 juni 1975.

33 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 863: Persoonsdossier Ewaldus Maesen: Hansbeeke aan F. Maesen, 15 december 1944.

34 J. Rondas & K. Ravyts, *Het Brugse 1940-1945 [...]*, dl. 4b, p. 228.

35 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 214: Persoonsdossier Anselmus Vanbeveren: Bedankingskaart vanwege het koor van St. Kruis, 21 april 1947; vgl. Verjaardagskaart vanwege het koor van St. Kruis, 9 december 1946.

36 A. Massart aan H. Lamiroy, 10 december 1946 en H. Lamiroy aan A. Massart, 13 december 1946, in: AEB 1946, p. 165 en bijvoegsels.

van hulpaalmoezenier niet zou kunnen combineren met zijn opdracht als lesgever (lector) binnen de orde. Hij schreef dat hij vroeger weliswaar een beetje in de pastoraal in het interneringskamp had geholpen maar *"op een enkele uitzondering na, ben ik geen enkele maal vrijwillig er heen gegaan, in tegenstrijdigheid met wat over mij gezegd geworden is"*.³⁷ De provinciaal hield echter voet bij stuk.³⁸ Ook in februari 1947 vroeg Verleye om ontslagen te worden uit zijn functie als hulpaalmoezenier, wat hem opnieuw geweigerd werd.

Wanneer men de getuigenissen van geïnterneerden bekijkt, schemert er daarin echter niets door van Verleyes onwil om de hulpaalmoezeniersfunctie uit te oefenen. Zo was er iemand die zich hem herinnerde als *"een rijzige verschijning met een ernstige aanpak en begrip voor de zorgen en problemen die sommigen van ons hebben"*.³⁹ Het lijkt er dus op dat Verleye, ondanks dat hij deze taak niet graag deed, ze toch loyaal en met verantwoordelijkheidszin uitoefende. Zo richtte hij een vergaderorgaan op voor alle aalmoezeniers die werkzaam waren in interneringscentra in Vlaanderen,⁴⁰ en publiceerde hij enkele artikels onder de schuilnaam 'Eirenaios' (vert. vredig, voorgeschreven door de vrede) in het *Priesterblad* (het blad voor de priesters aangesloten bij de derde orde van de kapucijnen) waarin hij de problemen aankaartte die door de repressie werden gesteld aan de zielzorg. Hierin beklemtoonde hij ook de vele onrechtvaardigheden en menselijke drama's die door de repressie werden veroorzaakt en lanceerde hij een oproep tot vergevingsgezindheid.⁴¹

In september 1947 bood pater Vanbeveren zijn ontslag aan om gezondheidsredenen.⁴² Hij werd opgevolgd als hoofdaalmoezenier door zijn medebroeder Omer Gailliaert (Monaldus van Brugge, 1912-1973). Vanbeverens hulpaalmoezeniers – naast Karel Verleye was er ook nog de kapucijn Georges Lannoy (Chrysológus van Gent, 1912-1997) – werden bedankt voor bewezen diensten. Bij het aantreden van Gailliaert zaten er nog zo'n 1200 geïnterneerden in het kamp. Drie jaar later waren het er geen 200 meer. De nieuwe hoofdaalmoezenier liet de kapel in het

---

37 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 1884/1: Persoonsdossier Antonius Verleye, Briefwisseling met provinciaal: K. Verleye aan J. Vermang, 16 oktober 1946.

38 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 1884/1, Briefwisseling met provinciaal: J. Vermang aan K. Verleye, 26 oktober 1946.

39 Uit het dagboek van T. De Sutter uit Blankenberge, geïnterneerde in het kamp van Sint-Kruis, opgenomen in J. Teuwens, *Sinte Kruis*. Deel 2, in: *Berkenkruis*, jg. 42, 1995, nr. 9, p. 31.

40 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 1884/1, Briefwisseling met provinciaal: K. Verleye aan J. Vermang, 8 januari 1947.

41 Eirenaios (= K. Verleye), *Repressie en zielzorg*, in: *Priesterblad*, jg. 28, 1946, nr. 1 (pp. 6-13), nr. 2 (pp. 35-45) en nr. 3 (pp. 77-84). Vgl. S. Teuns, *Vox Minorum Documentatie*, Antwerpen, 1995, p. 14.

42 Vgl. AEB 1947, p. 124 (23 augustus).

interneringskamp volledig vernieuwen: er kwam een nieuw altaar en op verzoek van de pater schilderde de geïnterneerde kunstenaar Noël Vermeulen een kruisweg, alsook een Christus op groot doek.⁴³ Pater Gailliaert hoorde de biecht, droeg de eucharistie op, hield aanbidding en organiseerde jaarlijks vastenpreken, die werden gehouden door zijn confraters.⁴⁴ De meeste sympathie van de geïnterneerden kreeg de aalmoezenier waarschijnlijk door zijn inzet voor hun rechtszaken. Hij maakte boodschappen over aan hun families en hielp hen met het opstellen of invullen van officiële documenten. Daarnaast zorgde de pater er ook voor dat er een recreatieve dienst werd opgericht in het kamp en er sociale service werd aangeboden. Zijn confrater Jaak Coomans (Jan-Baptist van Antwerpen, 1903-1984), die in het weekend hulpaalmoezenier was, gaf muzieklessen aan de geïnterneerden.⁴⁵ Pater Gerard Audenaert (Cuthbert van Antwerpen, 1916-2014) zette een project rond welsprekendheid en declamatie op in het kamp. Tot de opheffing van het interneringscentrum in 1951 bleef pater Gailliaert er aalmoezenier.

HET INTERNERINGSCENTRUM VAN BEVERLO-LEOPOLDSBURG

In 1835 richtte het jonge koninkrijk België een militair kamp op bij het Limburgse Beverlo om een eventuele inval vanuit Nederland te kunnen pareren. Tien jaar later werd besloten het kamp volledig uit te bouwen tot een permanente militaire basis, ook al was de dreiging vanuit Nederland intussen geweken. Het kamp kon maar liefst 40 000 militairen herbergen. Naast het kamp werd een woonplaats aangelegd voor de burgers die werkten in en rond het kamp. Het werd Bourg-Léopold genoemd, naar de toenmalige koning Leopold I. Later werd de naam vernerlandst tot Leopoldsburg. Tijdens de Tweede Wereldoorlog diende het als opleidingskamp voor Duitse mariniers, maar ook als interneringskamp voor politieke gevangenen (waaronder Engelse en Amerikaanse staatsburgers). In 1944 werd het kamp zwaar gebombardeerd door de geallieerde luchtmacht.

< Paneel van de kruisweg ontworpen door de kunstenaar Noël Vermeulen in opdracht van pater Omer Gailliaert voor de nieuwe kapel van het IC Sint-Kruis, 1948. [ADV, VBRB 7254]

— 43 Over de kruisweg van Sint-Kruis, zie L. Vandenberghe et al., *De Kruisweg van Sint-Kruis*, Diksmuide, 2000 en *Kruisweg van Sint-Kruis*, in: *De IJzertoren*, 2000, nr. 3, pp. 3-4. Vermeulens kruisweg werd bij de opheffing van het interneringscentrum door pater Gailliaert aan het IJzerbedevaartcomité geschonken. Momenteel zijn de doeken ondergebracht in het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV) in Antwerpen.

44 In 1948 werden deze gehouden door Max Wildiers en Paul Versailles (Maria Bernardus van Ieper, 1911-1987), in 1949 door Gerard Reymer (Sigisbertus van Antwerpen, 1901-1994) en in 1950 door Albert Bossier (Govardus van Brugge, 1912-1999).

45 Over pater Coomans en zijn aalmoezenierswerk in het kamp van Sint-Kruis, zie Rei, Ste. *Kruis-Brugge*. Pater Jan Baptist, in: *Berkenkruis*, jg. 45, 1998, nr. 4, p. 33 en KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 894/2: Persoonsdossier Johannes-Baptista Coomans: "Portretschilder Pater Jan-Baptist Coomans. Vijftig jaar kloosterling", 28 augustus 1972, pp. 3-4.

Na de grote interneringsgolf bij de bevrijding van België volgde er nog een in mei 1945, bij het officiële einde van de Tweede Wereldoorlog. Om het grote aantal geïnterneerden op te vangen, kreeg ook het kamp van Beverlo een bestemming als interneringscentrum. De eerste gevangenen arriveerden er in de zomer van 1945. Het ging voornamelijk om Belgische leden van de Waffen-SS of andere (para)militaire organisaties gelieerd aan het Duitse leger. Daar het infanteriekamp te zwaar beschadigd was, werden de gevangenen ondergebracht in het cavaleriekamp. Dit was echter al snel overbevolkt. Er zouden tot 3 500 gevangenen in het IC Beverlo verblijven.

Toen in september 1946 het systeem van *travail par rachat* werd ingevoerd, waarbij geïnterneerden strafvermindering konden bekomen door arbeid te verrichten, werd Beverlo het centrale penitentiair mijncentrum. Hier werden alle veroordeelde incivieken samengebracht die zich hadden opgegeven voor werk in de mijnen. Voorwaarden waren dat ze in goede gezondheid verkeerden, minstens nog een jaar van hun straf moesten uitzitten en dat ze geen kopstukken van de collaboratie waren. Vanuit Beverlo werden ze dan uitgestuurd naar verschillende mijnen in de omgeving. Zij behoorden tot de zogeheten 'buitencommando's'.⁴⁶ Hoewel de leefomstandigheden in het begin verre van optimaal waren, werden deze vanaf 1947 opmerkelijk beter. De werkwilligen in het IC Beverlo leefden overigens ook in het algemeen onder een beter regime: zij kregen meer vrijheid dan geïnterneerden elders. Beverlo evolueerde in zekere zin tot een "modelkamp", dat een sterke "aantrekkingskracht" uitoefende op geïnterneerden in andere kampen. Naast een grotere vrijheid droeg ook het gegeven dat Beverlo een openluchtcentrum was en dat de sport- en cultuurvoorzieningen er sterk uitgebouwd waren, hiertoe bij.⁴⁷

Henri Pierre Berghmans (1877-1952), een priester van het bisdom Luik (waar Limburg destijds toe behoorde), kreeg een aanstelling als hoofdaalmoezenier van het IC. Hij was afkomstig uit het nabijgelegen Beringen en diende al sedert 1911 als legeraalmoezenier in het kamp.⁴⁸ In 1945 zou hij eigenlijk met pensioen gaan, maar dat werd dus in de weg gestaan door zijn nieuwe benoeming. Over

---

46 E. Bruyneel, *Dagboek achter tralies. De evolutie van het Belgische gevangenisregime tussen 1944 en 1950*, Merksplas, 2006, pp. 148-149; F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte [...]*, pp. 135-136 en H. Grevers, *Van landverraders [...]*, pp. 232-240.

47 W. Ramaekers, *Het dagelijkse leven in het interneringscentrum Beverlo (1945-1950)*, KU Leuven, departement geschiedenis, onuitgeg. licentiaatsverhandeling, 1987, p. 49.

48 E. Koninckx, *Le clergé du diocèse de Liège – De priesters van het bisdom Luik – Der Klerus im Bistum Lüttich (1825-1967)*, Luik, 1974, dl. 1, p. 20. Berghmans wordt ook eenmaal vermeld in een boek van Fernand Van de Velde, dat handelt over de Zalige priester Edward Poppe en diens tijd als geestelijk leidsman van de Centre d'Instruction pour Brancardiers et Infirmiers (CIBI), dat gevestigd was in het kamp van Beverlo. Berghmans wordt in dit werk foutief als 'Berchmans' gespeld (vgl. F. Van de Velde, *Priester Poppe te Leopoldsburg 1922-1924*, Antwerpen, 1988, p. 540).

de persoon Berghmans weten we niet veel: noch het archief van het IC, noch de bisschoppelijke archieven van Luik of Hasselt bevatten stukken die op hem betrekking hebben.⁴⁹ Wel kon ik een brief van de hand van Berghmans inkijken die handelt over zijn bezigheden in Leopoldsborg en in het kamp van Beverlo. De brief is echter gedateerd op 21 januari 1943, en beschrijft dus uitsluitend zijn bezigheden van voor de oorlog, als aalmoezenier in het Belgische leger. Uit deze brief blijkt wel een zekere fierheid deel uit te maken van het Belgische leger en dat hij koningsgezind was.⁵⁰

De pensioengerechtigde Berghmans werd in zijn taak bijgestaan door twee reguliere clerici, met name de minderbroeder-franciscaan Hubert (Egfridus) Bleuckx (1912-1979) en de kapucijn Jozef Bertels (Florentinus van Geel, 1883-1953). Begin oktober 1946 werden de twee paters-hulpaalmoezeniers aangehouden omdat ze brieven van geïnterneerden het kamp uit hadden gesmokkeld, en hiermee dus niet langs de officiële censuur waren gepasseerd. Aanvankelijk werden beide paters hiervoor veroordeeld tot een jaar opsluiting en een levenslange beroving van hun burgerrechten. Ze gingen echter in beroep en in februari 1947 bekwamen ze hun vrijpraak. De rechter had nu besloten dat de paters met hun brievensmokkel te goeder trouw hadden gehandeld, volgens het christelijke gebod van de naastenliefde, en dat niet kon worden bewezen dat zij door hun smokkel op bewuste wijze hadden kunnen bijdragen aan de bevrijding of ontsnapping van een geïnterneerde.⁵¹ Willy Massin, die een studie heeft gemaakt over het dagelijkse leven in het IC Beverlo, heeft geschreven dat de twee paters zowel “klachtenbus” als “brievenbus” waren geworden voor de geïnterneerden.⁵² De paters zagen mensen in nood en wilden meer bieden dan enkel een luisterend oor. Die betrokkenheid stond niet los van enige sympathie voor de denkbeelden van een deel van de geïnterneerden. Dit was zeker het geval voor de franciscaan Bleuckx.⁵³

---

49 T. Dupont aan A. Milh, 2 juni 2016 en C. Dury aan A. Milh, 23 augustus 2016, beide in eigen bezit.

50 Museum Kamp van Beverlo, verzameling Sylvain Weuts: H.P. Berghmans aan ?, 29 januari 1943.

51 Hulp aan incivieken?, in: *Het Volk*, 19 oktober 1946; Schuldig voor de mensen, in: *De Nieuwe Standaard* en *Het Nieuwsblad*, 30 oktober 1946; De veroordeeling van twee aalmoezeniers te Hasselt, in: *Het Volk*, 31 oktober 1946; Als de auditeur spijt heeft..., in: *Nieuwe Tijden*, 9 november 1946; De twee aalmoezeniers van het interneringscentrum van Leopoldsborg vrijgesproken, in: *Het Volk*, 28 februari 1947; Pater Florentien Bertels, oud-aalmoezenier van het Interneringscentrum te Leopoldsborg, viert zijn gouden kloosterjubiläum, in: *Gazet van Antwerpen*, 11 juli 1950; Nieuws over Medebroeders in het Binnenland. Persoonlijk nieuws. Vrijpraak van E.P. Florentinus van Geel, in: *Vox minorum*, jg. 1, 1946-1947, nr. 3, pp. 186-191 en Doodberichten. E.P. Florentien van Geel, in: *Vox minorum*, jg. 7, 1953, nr. 4, p. 108.

52 W. Massin, *Aspecten van het kampleven. Interneringscentrum Beverlo*, Diest, 1999, pp. 79-81.

53 In een *In memoriam* voor pater Bleuckx dat verscheen in 't *Pallietkerke*, wordt hij getypeerd als “een overtuigd, beginselvast Vlaams-nationalist en Groot-Nederlander, tot geen toegeving

Bleuckx en Bertels zouden na hun vrijspraak niet meer terugkeren naar het kamp van Beverlo. Hoofdaalmoezenier Berghmans nam contact op met de franciscanen om opnieuw een of meerdere hulpaalmoezeniers te sturen, maar zij hielden de boot af.⁵⁴ Wel kwamen er twee kapucijnen: de jonge Frans Van Elsacker (Juvenalis van Zoersel, 1917-2002) en de al wat oudere Michael De Witte (Cajetan van Tielt, 1895-1965). Zij werden af en toe bijgestaan door nog drie andere kapucijnen, namelijk Gerard Audenaert, Lambert Nelissen (Marcus van Koersel, 1913-1981) en Willem Jehaes (Sigfriedus van Hoeselt, 1903-1971).

Vrijwel onmiddellijk kwam pater Van Elsacker in conflict met Berghmans. Van Berghmans weten we dus niet veel, en in de bestaande literatuur – allemaal van de hand van ex-geïnterneerden – wordt hij eenzijdig negatief voorgesteld. Zo schreef een van hen, Jozef Teuwens, dat Berghmans “*door de meeste gevangenen werd gehaat. Volgens mij verdiende hij de naam van priester niet en die mening werd wel door de meeste gevangenen gedeeld. Ik ga dat potje gedekt houden, het zou te hard stinken*”.⁵⁵ Ook Albert Van Looveren, een geïnterneerde oostfronter die de functie van koster vervulde binnen het kamp, had een hekel aan Berghmans omdat deze een vijandige positie tegenover (sommige van) de geïnterneerden zou hebben ingenomen vanwege hun inciviek gedrag tijdens de oorlog.⁵⁶ Dit beeld van Berghmans wordt ook bevestigd in de licentiaatsverhandeling over het kamp van Beverlo van Wilfried Ramaekers, die zich hiervoor baseerde op verschillende interviews met ex-geïnterneerden die hijzelf had afgenomen.⁵⁷

Uit de bewaarde correspondentie over het conflict tussen Van Elsacker en Berghmans, blijkt dat Berghmans vond dat Van Elsacker zich te zelfstandig tegenover hem opstelde en op een te vertrouwelijke wijze omging met vele gevangenen. Hij zou tevens informatie van sommige geïnterneerden voor hun vrienden en familie naar buiten hebben gesmokkeld.⁵⁸ Van Elsacker herinnerde zich later

---

bereid” die de bijnaam “*de zwarte ridder*” droeg. Toen hem op zijn proces werd gevraagd of hij maar een paar brieven had gesmokkeld, zou de pater hebben geantwoord: “*Neen, vijfduizend, en ik heb spijt dat het er geen vijftigduizend waren*” (In memoriam Pater Egfried Bleuckx, in: *'t Pallieterke*, 23 augustus 1979; vgl. L. J., Heusden – Pater Egfried (Hubert) Bleuckx, in: *De Band*, jg. 23, 1979, nr. 7, p. 153).

54 KADOC-KU Leuven, Archief Minderbroeders – Vlaamse Provincie Sint-Jozef, 2.3, 873: Persoonsdossier Egfriedus Bleuckx: H. P. Berghmans aan de gardiaan van het franciscanen-klooster van Heusden, 12 oktober 1946; gardiaan aan H. P. Berghmans, 14 oktober 1946 en H. P. Berghmans aan de provinciaal van de Vlaamse franciscanen, 28 oktober 1946.

55 J. Teuwens, Het kamp van Beverlo, in: *Berkenkruis*, jg. 39, 1992, nr. 1, p. 11.

56 Zie J. Teuwens, De koster van Beverlo, in: *Berkenkruis*, jg. 40, 1993, nr. 4, p. 9. Ook Lambert Swerts, die een dagboek bijhield van zijn tijd als gevangene in Beverlo en die secretaris was van pater Van Elsacker, had geen goed woord over voor Berghmans (vgl. L. Swerts, *Dagboek van een zware tijd. Repressiejaren 1944/1950*, Antwerpen, 1968, pp. 97-98).

57 W. Ramaekers, *Het dagelijkse leven [...]*, pp. 124-125.

58 KADOC-KU Leuven, ACB VI. 1111/2: Persoonsdossier Juvenalis Van Elsacker,

- ^ Pater Frans Van Elsacker (Juvenalis van Zoersel, 1917-2002), hulpaalmoezenier in het IC Beverlo-Leopoldsburg tussen 1947 en 1949. Door zijn grote inzet voor de geïnterneerden, waarmee hij soms de kampregels overtrad, kwam hij herhaaldelijk in conflict met de hoofdaalmoezenier.
[KU Leuven, Maurits Sabbebibliotheek, ACB XI, 2314]

ook in een interview dat hij bij het houden van zijn homilie steeds zei dat hij sprak namens de katholieke kerk, lokaal vertegenwoordigd door de bisschop van Luik, en uitdrukkelijk *niet* namens het Ministerie van Justitie. Dit moet wel verkeerd zijn gevallen bij Berghmans en de kampdirectie.⁵⁹ Berghmans stuurde verschillende brieven naar de provinciaal van de kapucijnen, waarin hij zijn beklag deed over deze houding van Van Elsacker. De provinciaal maande Van Elsacker daarop per brief aan om correcter te zijn in zijn omgang met zijn collega-aalmoezenier Berghmans;⁶⁰ en hij antwoordde aan Berghmans dat hij Van Elsacker had ver-

Correspondentie Beverlo – provinciaalaat 1945-1949: H. P. Berghmans aan J. Vermang, 1 april 1949 en H. P. Berghmans aan M. Vandekerckhove, 22 augustus 1949.

59 KADOC-KU Leuven, ACB VI. 1111/1, Personalia: “Interview met pater Van Elsacker”, september 1980, p. 3.

60 KADOC-KU Leuven, ACB VI. 1111/2, Correspondentie Beverlo: A. Plets namens de

maand, maar dat hij wel zijn vertrouwen in hem bleef behouden.⁶¹ Pater Omer Gailliaert, de aalmoezenier van het IC Sint-Kruis, moet iets vernomen hebben van de hele kwestie want hij stuurde einde juli 1949 een briefje naar zijn confrater om hem een hart onder de riem te steken. Gailliaert stelde evenwel dat indien Berghmans erin zou slagen het bisdom ervan te overtuigen dat het kamp beter af was zonder zijn medebroeder-kapucijn, dat deze dan onmiddellijk zijn koffers zou moeten pakken.⁶²

De geïnterneerden van Beverlo waren intussen ook op de hoogte van de ruzie en de aanhangers van pater Van Elsacker stuurden daarom een brief naar de provinciaal van de kapucijnen – die ondertekend werd door 144 geïnterneerden – met daarin de vraag Van Elsacker niet over te plaatsen. In deze brief schreven zij dat zij *“sedert twee jaren zich mochten verheugen in de krachtige steun die de Zeereerwaarde Pater Juvenalis voor hen en al de hunnen was, steun die alle domeinen van hun belangen bestreek en die ertoe strekte hen in menswaardigheid en moedig te behouden, te bevestigen of ertoe terug te brengen; dat zij dank zij uitsluitend bedoelde steun, het hoofd hebben kunnen bieden aan de calamiteiten die over hen werden gestort; dat zij zich duidelijk ervan bewust zijn aan de absolute verlatenheid te zullen zijn overgeleverd (...) aldien hun de Zeereerwaarde Pater Juvenalis zou worden onttrokken.”*⁶³

De brief zelf was van de hand van de Limburgse literator Lambert Swerts (1907-1980). In zijn dagboek stelde deze resumerend dat hij erin had geschreven dat aalmoezenier Berghmans *“niets kan dan alles dwarsbomen”*, pater De Witte een goede kracht was maar vergeetachtig en gezapig,⁶⁴ en dat pater Van Elsacker *“de enige mens [is] op wie 2000 mensen hier steunen en aan wie ze alles hebben wat ze verlangen. Hij doet zijn werk bovendien met geestdrift en onvermoeibaar. Indien het Kapittel hem ons onttrekt, blijven wij bij de pakken zitten en... zitten!”*⁶⁵ De kapucijnen waren evenwel niet de enigen die iets in deze zaak te zeggen hadden en zij hadden hier ook niet het laatste woord in. Als gevolg van het conflict werd Van

provinciaal aan F. Van Elsacker, 2 juni 1949.

61 KADOC-KU Leuven, ACB VI. 1111/2, Correspondentie Beverlo: J. Vermang aan H.P. Berghmans, 10 juni 1949.

62 KADOC-KU Leuven, ACB VI. 1111/2, Correspondentie Beverlo: O. Gailliaert aan F. Van Elsacker, 30 juli 1949.

63 KADOC-KU Leuven, ACB, VI. 1111/2, Correspondentie Beverlo: De gevangenen van het kamp van Beverlo aan de pater provinciaal en het provinciaal kapittel van de kapucijnen, 1 augustus 1949.

64 Pater De Witte werd zeker wel gewaardeerd door de geïnterneerden. Zo zit er in zijn archiefdossier een geïllustreerde bedankingskaart met daarop een gedicht: *“Gij Franciscuszoon, / Krijgt vandaag tot loon/ 't Warme hart van 't zwarte schaap/ Dat slechts leeft door uw agaap!”* (“Cajetaan!”, 7 augustus 1949, KADOC, AKV, ACB VI. 121: Persoonsdossier Cajetanus De Witte).

65 L. Swerts, *Dagboek [...]*, p. 112. Vgl. F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte [...]*, pp. 137-138.

Elsacker einde augustus 1949 ontslagen uit zijn functie als aalmoezenier.⁶⁶ Hij werd opgevolgd door zijn confrater Albert Bossier.

Afgezien van het conflict met Juvenalis was Berghmans einde 1947 overigens ook al in conflict gegaan met de kapucijn Willem Jehaes, die af en toe meehielp in de pastoraal in het kamp. Berghmans verweet hem eigengereid handelen. De overste van het kapucijnenklooster in Lommel-Werkplaatsen, dat de uitvalsbasis vormde voor de paters-aalmoezeniers van het kamp van Beverlo,⁶⁷ was op dat moment pater Frederik Maesen, die hierboven al aan bod is gekomen omdat hij een briefje had binnengesmokkeld in het kamp van Sint-Kruis. Maesen nam Jehaes onmiddellijk in bescherming,⁶⁸ maar het mocht niet baten: de pater was niet meer welkom in het kamp.

Van Elsacker was in zijn tijd als aalmoezenier dikwijls tussengekomen in de zaken van geïnterneerden, waarvan een hele map in het kapucijnenarchief de stille getuige is. In de decennia na de oorlog bleef de pater contact houden met een aantal van 'zijn' geïnterneerden, waaronder zijn secretaris Lambert Swerts en koster Albert Van Looveren (1915-1997). Hij was een tijdlang lid van het Sint-Maartensfonds,⁶⁹ de vereniging voor oud-oostfrontstrijders en droeg in die hoedanigheid zeker één keer de mis op in het zgn. Erepark in Stekene, een in 1968 door het Sint-Maartensfonds aangelegde tuin met daarin onder meer urnen met aarde van verschillende slagvelden uit het Oosten.⁷⁰ Pater Van Elsacker overleed in 2002 in Antwerpen. In het *In memoriam* voor hem in *Berkenkruis* schreef Jef Teuwens dat "duizenden Vlamingen (...) pater Juvenalis dankbaar [zullen] gedenken. Hij sprak altijd over de gevangenen van Beverlo als over zijn parochianen. Nu zal hij daarboven velen van hen terugzien. Pater, bedankt. Vergeten zullen wij U niet."⁷¹

— 66 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB, VI. 1111/2, Correspondentie Beverlo: E.H. Van Genechten aan M. Vandekerckhove, 24 augustus 1948. Vgl. W. Ramaekers, *Het dagelijkse leven* [...], pp. 125-127.

67 Zie ook de bronnenstudie van F.M.J. Leynen, *Kapucijnen te Lommel*, Lommel, 2008.

68 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB VI. 863: H. P. Berghmans aan E. Maesen, 14 november 1947.

69 KADOC-KU Leuven, AKV, ACB, VI. 1111/1, Personalialia: lidkaart Sint-Maartensfonds.

70 B. De Wever, *Cultus van de dode helden. Gedenktekens voor Vlaamse collaborateurs uit de Tweede Wereldoorlog*, in: F. Seberechts (ed.), *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, Tielt-Gent, 2003, pp. 118-120.

71 J. Teuwens, In Dankbare Herinnering. Pater Juvenalis, Frans Van Elsacker, in: *Berkenkruis*, 49, 2003, nr. 3, p. 4. Vgl. Ons familieleven. Pater Juvenalis van Zoersel, in: *Bormshuis-Broederband*, 40, 2003, nr. 2, p. 20 en Wij gedenken onze medebroeder: Juvenalis Frans van Elsacker (1917-2002), in: *Vox minorum*, 57, 2003, nr. 1, p. 15.

BESLUIT

Welke conclusies kunnen er nu geformuleerd worden betreffende de drie vragen aan het begin van dit artikel? Het concreet engagement van de kapucijnen-aalmoezeniers in de interneringskampen lijkt inderdaad voor een groot deel uit klassieke zielzorg te hebben bestaan. Men kan niet stellen dat zij op dezelfde manier actief waren in sociale diensten als de Nederlandse kerkgenootschappen, omdat er daarvan in België gewoonweg geen geïnstitutionaliseerd equivalent bestond. In die zin moet de stelling van Helen Grevers, waarin ze stelt dat de Belgische kerk niet heeft bijgedragen aan de heropvoeding van geïnterneerde incivieken, onderschreven worden. Belangrijk is wel de nuance mee te geven die ook Grevers al aangaf: op individueel niveau hebben clerici een inzet voor geïnterneerden getoond die de klassieke zielzorg ruim oversteeg. Zij creëerden ontspanningsmogelijkheden voor gevangenen, hielpen hen met hun dossier, waren vertrouwensman en liaison met de buitenwereld. In zijn artikels over *Repressie en zielzorg* schreef pater Karel Verleye dat de klassieke zielzorg en het sociale aspect (de heropvoeding en reclassering) niet los konden worden gezien van elkaar. Hij merkte hierbij echter op dat het voor de priesters moeilijk was om iets over dit sociale aspect gezegd of gedaan te krijgen. Dit was ook wat pater Moereels aanklaagde: de priester mocht enkel zijn priesterlijk ministerie komen uitoefenen, elke invloed op andere domeinen werd ingeperkt. De kapucijnen die wel probeerden meer te bieden dan louter zielzorg, begaven zich hiermee dus op glad ijs.

In de meeste gevallen smeten de kapucijnen-aalmoezeniers zich met volle overgave op hun taak. De betrokkenheid bij de geïnterneerden die zij opbouwden, kon soms nog een leven lang duren, zoals de casus van pater Van Elsacker illustreert. In sommige gevallen had die betrokkenheid tussen aalmoezenier en geïnterneerden ook te maken met gedeelde politieke sympathieën (Vlaamsgezindheid en collaboratiegezindheid), zoals kan worden aangetoond bij de franciscaan Bleuckx. In hoeverre dit ook de zaak was voor de kapucijnen (bijvoorbeeld voor paters De Munter en Van Elsacker), zou nog verder onderzocht moeten worden. Hierbij moeten wel de individuele verschillen tussen de kapucijnen onderling benadrukt worden: pater Vanbeveren was bijvoorbeeld zeker niet Vlaamsgezind, en pater Verleye trok eerder met tegenzin naar het kamp van Sint-Kruis.

De verhoudingen met de verschillende geledingen waarmee de kapucijnen door hun werk in de interneringskampen in aanraking kwamen, waren dikwijls problematisch. In Sint-Kruis kregen paters Defoort en Maesen het verbod het kamp nog langer te betreden omdat ze brieven in en uit het kamp hadden gesmokkeld. Hetzelfde was het geval met pater Bertels in het kamp van Beverlo. Ook pater Jehaes werd uit dit laatste kamp geweerd. Het conflict tussen hoofdaalmoezenier Berghmans en pater Van Elsacker betrof eigenlijk precies de spanning die hierboven al werd aangegeven: Berghmans wilde zich beperken tot de klassieke zielzorg en zich strikt houden aan de voorschriften van de kampdirectie, terwijl Van Elsacker een veel grotere betrokkenheid op de geïnterneerden ont-

wikkelde, met een hieruit voortvloeiend verregaand engagement. De oversten van de Belgische kapucijnenprovincie hebben heel wat mensen aangeduid voor dit specifieke ministerie (naast alle paters die in dit artikel werden opgesomd, dienden in het kamp van Sint-Kruis bijvoorbeeld ook de novicen mee te helpen als misdienaars). De moeilijkheden die hieruit voortvloeiden, hebben de oversten blijkbaar niet afgeschrikt, want tot de sluiting van de kampen bleven er kapucijnen actief. De verdediging van de kapucijnen die in moeilijkheden kwamen door hun engagement, werd zelfs actief opgenomen door de oversten, in het geval van Van Elsacker door de provinciale overste, in het geval van Jehaes door de lokale overste. De bisschoppen lijken zich niet echt actief te hebben beziggehouden met het aalmoezenierswerk in de vernoemde interneringscentra.